

Mirela POPA-ANDREI, Diana COVACI

FORMAREA UNEI ELITE ECLEZIASTICE: O ABORDARE COMPARATIVĂ A DOUA CAPITLURI CATEDRALE*¹

Abstract: *Through this study we tried to put face to face two versions of the same ecclesiastical institution that played a leadership role in the Romanian Greek-Catholic Church: the Cathedral Chapter. The Chapter of Oradea and the Chapter of Blaj were the first of the Romanian Church United with Rome, as they represented two models to follow for the sister institutions created after the establishment of the Metropolitan Romanian Church United with Rome in 1853 and the creation of two new dioceses: Gherla and Lugoj. The first two parts of this study have been devoted to highlighting the features of the two Chapter institutions of Oradea and Blaj. The two steps of reconstruction have used relatively similar sources, the results being compatible to some extent, enough to allow some attempts to theorize. The third part of the study is the comparative approach followed by some theorizing.*

„Instituția capitlurilor catedrale, a căror (sic!) membri se numesc canonici, a pătruns foarte puțin în conștiința publică românească”.² Această observație a lui Nicolae Brânzeu, canonic al diecezei de Lugoj, servea, în 1942, drept introducere a unui amplu studiu dedicat capitlurilor catedrale și canonicilor din Biserica Greco-Catolică Română. Prin trecerea anilor, citatul nu pierde cu nimic din forța sa, cu atât mai mult cu cât deschide un alt studiu, al cărui scop este acela de a face cunoscută importanta contribuție a unui grup relativ restrâns din cadrul elitei ecleziastice române unite: canonicii.

Studiul de față propune o abordare de tip comparativ a unei instituții și a persoanelor care au reprezentat inima administrației ecleziastice Bisericii Române Unite în secolul al XIX-lea: canonicii din Capitlurile bisericilor catedrale. Studiul reprezintă unul dintre primele rezultate dintr-o direcție de analiză asumată în cadrul unui proiect de cercetare mai amplu, dedicat personalului implicat în administrația ecleziastică a Bisericii Române Unite, fie aceștia canonici, vicari foranei sau profesori. Articolul de față este structurat pe trei părți: primele două au fost dedicate analizei Capitlului de canonici în diecezele de Oradea și Făgăraș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, pentru ca, în final, să realizăm o analiză comparativă a celor două instituții, al cărei element de originalitate rezidă tocmai din lipsa unor atare abordări în literatura de specialitate.

Sursele care au fundamentat cercetarea au fost extrem de variate, reunind în principal date din Șematismele celor două dieceze studiate, publicate în perioada asupra

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2011-3-0286.

¹ Acest studiu a fost publicat într-o variantă asemănătoare în limba engleză, v. *The Recruitment of an Ecclesiastical Elite: the Canons of the Cathedral Chapters in Oradea and Blaj*, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj”, vol. LII, Series Historica, Supliment, 2013, pp. 117-140.

² Nicolae Brânzeu, *Capitulurile catedrale – Notițe despre drepturile și datoriile canonicilor*, în „Cultura Creștină”, 1942, nr. 10-12, p. 539.

căreia ne-am îndreptat atenția. O sursă extrem de valoroasă a fost reprezentată de șematismele aniversare ale diecezelor menționate – cel publicat, în 1900, la Blaj și cel al diezei de Oradea, din 1927 –, ambele reunind biografii ale celor mai importante personaje din istoria eparhiilor române unite și date legate de modul de funcționare a instituției capitulare. Lor li se adaugă informații din presa vremii, cu precădere medalioanele apărute la numirea unor canonici sau panegiricele publicate la moartea lor, ultimele reprezentând veritabile *curricula vitae* întocmite la finalul unor vieți dedicate Bisericii. O sursă la fel de importantă ne-a fost oferită de materialul de arhivă, în principal reprezentat de protocoalele ședințelor capitulare, păstrate în diferite direcții județene ale arhivelor naționale, în vreme ce arhivele Vaticanului ne-au oferit material la fel de valoros, cum ar fi Constituțiile capitulare orădene. Toate acestea au fost completate de o bogată bibliografie de specialitate, care susține și completează demersul interpretativ.

În ceea ce privește metodologia abordată, am încercat să combinăm metodele caracteristice studiului istoric cu cele ale abordării de tip sociologic; astfel, pe lângă reconstituirea de tip pozitivist, esențială în anumite situații în care lipseau informații elementare legate de diferite personaje sau momente istorice, am apelat la analiza prosopografică, încercând să reconstituim punctele-cheie din formarea și afirmarea canonicilor din Biserica Română Unită. Lor li se adaugă analiza comparativă, cea care ne permite o încercare de teoretizare legată de formarea acestei elite ecleziastice, formare sub aspect intelectual și profesional, văzută drept premisă a promovării și ascensiunii sale sociale. Astfel, nu dorim să ne limităm demersul la studiile și pregătirea canonicilor, ci mai degrabă dorim să extindem această sintagmă la tot ceea ce presupune constituirea Capitlului, cu regulile sale scrise și nescrise, a acelor aspecte care i-au asigurat particularitatea în forma consacrată la sfârșitul secolului al XIX-lea.

DESPRE CANONICII CAPITULARI: O SCURTĂ INTRODUCERE

Potrivit Sinodului provincial I al Provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș (1872), Capitlu nu era altceva decât o altfel de prezentare a vechii instituții a prezbiterilor:

Episcopii încă de la începutul bisericii se foloseau în guvernarea bisericilor sale cu prezbiterii și cu diaconii aflători la catedra sa, carii constituiau senatul sau prezbiteriul episcopului, fără de a cărui sfat S[fințului] Ciprian nu întreprindea niciun lucru de mare însemnătate³.

Vechea instituție a prezbiterilor catedrali a fost o prezență permanentă în primele secole ale creștinismului, date despre ea fiind oferite de *Faptele Apostolilor*, canoanele conciliilor ecumenice și în epistolele Sfinților Părinți. Instituția Capitlului, afirma Iacob Radu, era vechea instituție a prezbiteriului, iar etimologia cuvântului canonic înseamnă „existent – în sens de trăitor – sub regulă”⁴.

Pe linie ierarhică, canonicii capitulari erau situați imediat după episcop, având rolul de a-l sfătui și ajuta⁵ pe acesta în conducerea afacerilor diecezane, de la cele strict

³ Conciliul provincial prim al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872, ediția a 2-a, Blaj, 1886 (în continuare *Conciliul provincial prim...*), p. 37.

⁴ Iacob Radu, *Istoria diezei române-unite a Orăzii-Mari. Scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Oradea, 1932, p. 200.

⁵ Ioan Genț, *Administrația bisericească*, Oradea Mare, 1912, p. 179.

spiritual-eceziastice⁶ până la cele administrative, școlare. Canonicii capitulari formau în organizarea constituțională și instituțională a Bisericii Române Unite un corp de sine-stătător, o instituție în sine, Capitlul catedral, cu un conducător propriu – prepozitul (arhiprezbiterul)⁷, cu o salarizare bugetară, cu dreptul de „autogenerare”. Canonicii capitulari aveau dreptul și obligația de a administra fondurile și fundațiile publice diecezane. Ei erau cei care făceau legătura între clerul inferior și masa credincioșilor, pe de o parte, și ierarhul, pe de altă parte. În perioada vacanțelor episcopale, canonicii exercitau întreaga putere executivă, cu restricția de a nu face înnoiri și obligația ca în termen de 8 zile să aleagă dintre ei un vicar capitular, necăsătorit.⁸

Dreptul de fondare, transformare și de suprimare a unui Capitlu reprezintă un privilegiu exclusiv al Sfântului Scaun. Totuși, în secolul al XIX-lea, autorității politice (respectiv, Vienei, iar după 1867, Vienei în colaborare cu guvernul maghiar) i-a fost recunoscut dreptul de a interveni în structura internă a Capitlului, însă numai a celui greco-catolic din Biserica Română Unită.⁹ Este vorba, de exemplu, despre dreptul de numire a clericilor orădeni sau de numire a celor 3 canonici mitropolitani „regaliști” din capitlul mitropolitan de la Blaj, după cum vom arăta în partea a doua a studiului.

1. Recrutarea clericilor în Dieceza de Oradea Mare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Episcopia greco-catolică română de Oradea s-a născut în umbra ierarhiei latine, respectiv, a Episcopiei romano-catolice de Oradea¹⁰ și a Vicariatului apostolic de Muncaci, pentru ca mai târziu să fie subordonată în mod oficial Arhiepiscopiei catolice de Strigoniu¹¹ sub a cărei jurisdicție s-a aflat până la 1853. De remarcat că, deși episcopia orădeană a fost înființată ulterior celei de Făgăraș, românii bihoreni au aderat la unirea religioasă cu Roma înainte de sinoadele unioniste de la Alba Iulia. Nou-convertitele parohii greco-catolice din regiune au fost încadrate, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, într-o structură bisericească incipientă, cunoscută sub denumirea de Protopopiatul de Oradea.¹² Ulterior, a fost creat Arhiprezbiteriatul Bihorului, condus de Demetriu Paulin, plasat în jurisdicția Episcopiei latine orădene.

Treptat, în condițiile întetirii acțiunilor prozelite ale sârbilor ortodocși, dar și din necesitatea de a-și spori numărul de credincioși care să contrabalanseze influența

⁶ *Ibidem*, pp. 179-180.

⁷ A se vedea *Constituțiile Capitlului catedral greco-catolic de Oradea din anul 1883*, în „Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali (în continuare A.C.C.O.), fond *Scritture riferite nei congressi*, vol. III: 1875-1883, f. 1139r”; la fel, *Constituțiile Capitlului mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș*, Arhivele Naționale Direcția Județeană Alba, Fond *Mitropolia Română Unită Blaj* (în continuare A.N.D.J.A., M.R.U.B.) – *Cabinetul mitropolitului. Inventar suplimentar*, D. 3/1886, ff. 1-14.

⁸ Ioan Geț, *op. cit.*, p. 179.

⁹ Giacomo Martina, *Storia della Chiesa da Lutero ai nostri giorni*, II, *L'età dell'assolutismo*, Brescia, Terza Ristampa, 2006, p. 49; Leslie László, *Church and State in Hungary 1919-1945*, Budapest, 2004, pp. 25-26 sqq; *Studi sul Concordato austriaco del 18 agosto 1855. Prima versione del tedesco*, Verona-Milano, Dallo Stabilimento di G. Civelli e C., 1856, p. 138; Ana Victoria Sima, *L'istituzione del capitolo nella chiesa romana greco-cattolica. Nelle discussioni dei fori pontificali e imperiali*, în „Ephemeris Dacoromana, Annuario” – serie nuova, XI/2000, Roma, p. 242.

¹⁰ Silviu Sana, „...pentru sufletele credincioșilor săi”. *Structuri bisericești și școlare în Eparhia greco-catolică de Oradea-Mare (1850-1900)*, Oradea, 2011, pp. 47-50.

¹¹ Vezi Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea, 2000, p. 52.

¹² Silviu Sana, *op. cit.*, pp. 46-47.

episcopiiilor maghiare calvine, în cercurile imperiale s-a cristalizat ideea constituirii unei episcopii române unite cu sediul la Oradea. De altfel, pentru a consolida unirea religioasă în această parte a Imperiului și a stimula progresul acestui fenomen, în anul 1771 Vicariatul apostolic de la Muncaci a fost ridicat la rangul de episcopie.¹³ În anii următori, sub influența aceluiași spirit al reformismului aulic, s-a propus constituirea în regiune a mai multor episcopii greco-catolice, mai mici și mai funcționale.¹⁴

Din zorii existenței sale, Episcopia greco-catolică bihoreană a preluat modelul organizatoric latin, model care s-a consolidat în timp, nefiind niciodată contestat de către elita ecleziastică locală.¹⁵ Modelul latin¹⁶ se reflecta în structura internă (normele, dreptul canonic) și externă (modul de organizare și funcționare a instituțiilor ecleziastice) a episcopiei orădene, de la modul de instituire a episcopului și a canonicilor la felul în care funcționa capitulul, până la conduita clerului, fie superior sau de rând etc. Referitor la instituirea episcopului, trebuie menționat faptul că în dieceza de Oradea împăratul – în calitate de „patron suprem”¹⁷ – numea și recomanda papei, spre confirmare, episcopii și canonicii¹⁸.

Decretul din 1776 de fondare a Episcopiei greco-catolice de Oradea institua și Capitulul Episcopal, el fiind de la bun început un împrumut instituțional latin.¹⁹ Inițial, era format din cinci staluri canonice, după cum urmează: prepozit (arhipresbiter), arhidiacon (lector), primiceriu (cantor și scolastic), eclesiarch (custode) și cartofilace (cancelar), această structură fiind confirmată și prin Diploma imperială a lui Iosif al II-lea din 16 februarie 1781.²⁰ Numărul canonicilor avea să crească la 6 în anul 1791, ca urmare a solicitărilor făcute în acest sens de către episcopul Ignatie Darabant.²¹ Astfel, prin separarea atribuțiilor școlare de cele cantonale cumulate de către primiceriu, s-au format 2 staluri canonice: cantorul (primiceriu) și scolasticul. Această structură s-a menținut neschimbată până la desființarea Bisericii Române Greco-Catolice (1948).

¹³ Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 51; Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, p. 245.

¹⁴ Ovidiu Ghitta, *Baia Mare – locul unde n-a mai ajuns să rezideze un episcop greco-catolic acum 150 de ani*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»”, seriae „Theologia Catholica”, Cluj-Napoca, anul XLIX, 2004, nr. 1, p. 92.

¹⁵ Trebuie precizat faptul că, în spațiul greco-catolic transilvănean, odată cu trecerea timpului, s-au impus două modele de organizare instituțional-eleziastică: cel latin, concretizat în modelul orădean, și cel oriental, materializat în modelul Episcopiei de Făgăraș. Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolice vienezi în Transilvania (1855-1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003; Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 96-98.

¹⁶ Silviu Sana, *op. cit.*, pp. 41-44.

¹⁷ Titlul de rege apostolic a fost câștigat de către regii Ungariei încă din Evul Mediu ca o recunoaștere simbolică venită din partea Sfântului Scaun pentru implicarea Coroanei maghiare în cruciada creștină, prin aceasta înțelegându-se inclusiv aportul regilor maghiari la cucerirea și „creștinarea” spațiului schismatic ortodox. Împărații austrieci au moștenit acest titlu odată cu coroana maghiară. În această calitate de rege apostolic, împăratul habsburg beneficia de *ius supremi patronatus*, fiind considerat patronul Bisericii Catolice, cu toate consecințele ce decurg din aceasta: obligația de a susține material Biserica, dar și dreptul de a numi episcopii.

¹⁸ Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 52, *apud* Octavian Bârlea, *Spre o nouă față a Bisericii Române Unite*, în „Perspective”, 1991, nr. 51-52, pp. 65-67.

¹⁹ În acest sens, Iacob Radu afirma că, deși „capitulurile în forma în care sunt azi în ființă în biserica noastră, sunt de origine apuseană, totuși în fond nu sunt străine nici de disciplina bisericii orientale”. Vezi Iacob Radu, *op. cit.*, p. 200, și Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 54.

²⁰ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 58, p. 200.

²¹ *Ibidem*, p. 200.

În ceea ce privește modalitatea de instituire a canonicilor în Dieceza greco-catolică de Oradea, am precizat mai sus faptul că aceștia erau numiți de către împărat, în virtutea privilegiului său de rege apostolic (izvorât din principiile *ius supremi patronatus*).²² Episcopului orădean i-a fost acordat dreptul de a face propuneri pentru numirea canonicilor²³, fiind lăsată la latitudinea sa posibilitatea de a propune câte doi sau trei candidați pentru fiecare post de canonic. Iacob Radu, el însuși canonic, dar și unul dintre cercetătorii consacrați ai instituțiilor bisericești greco-catolice, ne lasă să înțelegem că, în timp, s-a încetățenit și în Dieceza de Oradea procedura care funcționa în Regatul ungar în privința instituirii canonicilor. Astfel, episcopul propunea trei candidați (ternariul) pentru fiecare post, iar împăratul numea pe unul dintre aceștia.²⁴

În concluzie, la cele prezentate mai sus, putem afirma că cel dintâi Capitlu format din cler secular care a funcționat în cadrul Bisericii Române Unite a fost cel de la Oradea.²⁵ La Blaj a funcționat un capitlu încă din anul 1738, dar acesta era format doar din călugări basilitani²⁶, în vreme ce modelul de Capitlu greco-catolic care s-a impus în bisericile catolice de rit oriental create în hotarele Monarhiei austriece în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (episcopiile de Muncaci, Crisia și Oradea Mare)²⁷ a fost acela format din preoți seculari.

Celor șase canonici titulari li se adaugă canonicii onorifici, uneori unul singur, alteori numărul lor ajungând la șase sau șapte.²⁸ Întotdeauna printre deținătorii acestei calități se număra arhidiaconul Sătmarului, funcție deținută de obicei de preotul și protopopul de Carei.²⁹ Primirea titlaturii de canonic onorific reprezenta o recunoaștere a meritelor unui preot pe tărâm administrativ-eceziastic și anunța totodată deschiderea drumului spre promovarea ierarhică a celui în cauză. Au existat și cazuri de canonici

²² A.C.C.O., fond *Scritture riferite nei congressi*, vol. III: 1875-1883, f. 1139v°.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 205.

²⁵ Nicolae Brânzeu, *loc. cit.*, p. 548; Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, pp. 244-247.

²⁶ Victor Macaveiu, *Capitlul metropolitan din Blaj. Întemeierea și rolul lui în trecutul nostru*, în „Cultura creștină”, Blaj, Anul XVII, 1937 (aprilie-mai), nr. 4-5, p. 232. Acești călugări sfetnici purtau denumirea de consilieri episcopoești consistorialiști, Curtea vieneză interzicând ca ei să fie numiți canonici.

²⁷ *Ibidem*, p. 231.

²⁸ Cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath. pro anno MDCCCLXVII*, Magno-Varadini, 1867, pp. 16-17; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath. pro anno MDCCCLXXI*, Magno-Varadini, 1871, pp. 16-17.

²⁹ Arhidiaconatul Sătmarului avea în jurisdicția sa aproximativ jumătate din teritoriul episcopiei orădene și circa jumătate dintre credincioși, astfel că această calitate de canonic onorific era o recunoaștere firească a eforturilor pe care arhidiaconul Sătmarului trebuia să le depună pentru administrarea teritoriului încredințat. Menționăm că Episcopia de Oradea era împărțită în 6 arhidiaconate, formate fiecare dintr-un anumit număr – variabil – de protopopiate. Fiecare dintre canonicii capitulari, cu excepția prepozitului, avea obligația de a administra câte unul dintre aceste arhidiaconate. A se vedea *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch Ungarischen Monarchie für 1877*, Wien, 1877, pp. 799-800; *Idem*, für 1894, pp. 925-926; *Idem* für 1898, pp. 958-959; *Idem* für 1905, p. 1011; *Idem* für 1908, pp. 1081-1082 etc. De asemenea, pot fi consultate și Șematismele Episcopiei Oradea din anii 1854, 1857, 1867, 1871, 1881, 1900. Cel de-al șaselea arhidiaconat, al Sătmarului, a fost înființat mai târziu decât celelalte cinci și astfel funcția de arhidiacon al Sătmarului nu a fost încadrată în Capitlul Catedral. De altfel, între anii 1827 și 1847, postul a fost vacant. În toate Șematismele epocii (amintite mai sus) se face precizarea că arhidiaconul Sătmarului este *extra gremium Capituli*, bucurându-se doar de un canonicat onorific. Totuși s-a vehiculat la un moment dat ideea ridicării acestui arhidiaconat la statutul de vicariat foraneu, lucru care s-a întâmplat abia în perioada interbelică (1934). Vezi Silviu Sana, *op. cit.*, pp. 92-94.

onorifici care nu au promovat niciodată în rândul canonicilor plini. În legătură cu numirea canonicilor onorifici, trebuie precizat faptul că doar episcopul³⁰ deținea acest drept, iar numirea se făcea după ce în prealabil era consultat și Capitlul. Canonicii onorifici puteau fi din dieceză, dar și din afara ei, cei din alte eparhii putând fi numiți doar cu acordul episcopului lor. Același Canon 405 din *Codex Juris Canonici*, referitor la numirea canonicilor onorifici, stipula că episcopul „numai arareori și cu precauție să facă uz de acest drept”. Numărul acestor canonici nu putea să fie mai mare decât a treia parte din numărul canonicilor de drept (actuali). Conform Canonului 407, canonicii onorifici aveau dreptul de a purta insignele canonice și de a ocupa un scaun în cor.³¹

În anul 1868 capitlul, fie că era mitropolitan sau eparhial, asuma în linii generale o structură asemănătoare și competențe similare, așa cum constata cu ocazia vizitei sale în Transilvania nunțiul vienez Falcinelli. Singura diferență pe care el a sesizat-o a fost cea de ordin numeric: cel mitropolitan era format din 10 membri, în timp ce aceeași instituție la nivel eparhial se constituia din 6 membri. Falcinelli observase că cel mai bine organizat și, prin urmare, cel mai funcțional era cel orădean. Membrii acestuia au fost instruiți, în mod covârșitor, în universități prestigioase de profil din Viena și Roma, caracterizându-se printr-un real devotament față de Scaunul pontifical și Biserica Catolică. Pornind de la această constatare făcută în epocă și având în vedere faptul că instituția capitlului orădean a fost o adevărată pepinieră de episcopi³², ne considerăm îndreptățite să afirmăm că procesul de selecție și de promovare a clerului superior în episcopia orădeană a avut ca principal criteriu formația intelectuală și profesională solidă a candidaților.

În cele ce urmează, intenționăm să abordăm câteva aspecte concrete ale funcționării Capitlului Catedralei din Oradea, concentrându-ne atenția asupra personalului acestei instituții. La Oradea, la fel ca în arhidieceză, procesul promovării canonicilor a fost unul gradual. Promovarea avea loc doar în anumite situații: în general, ca urmare a decesului unuia dintre canonicii în funcție³³ sau, în cazul unei situații mai des întâlnite la Oradea Mare, prin promovarea unuia dintre ei la funcția de episcop. Ocuparea stalurilor canonice s-a făcut mereu în sens ascendent. Astfel, dacă unul dintre staluri se elibera ca urmare a uneia dintre situațiile mai sus amintite, toți ceilalți canonici urcau o treaptă sau mai multe în ierarhia ecleziastică a instituției Capitlului catedral, în locurile vacante fiind numiți alți canonici.³⁴

³⁰ În absența episcopului titular, acest drept nu se transfera nici vicarului general, nici celui capitular.

³¹ Nicolae Brânzeu, *loc. cit.*, p. 565.

³² 25% dintre canonicii orădeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au urcat în scaune episcopale, iar pentru întreaga perioadă cercetată, procentul e de 17,8%.

³³ Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, p. 248.

³⁴ De exemplu, potrivit *Șematismului* din anul 1864, ultimele două staluri canonice (scolastic și cancelar) erau vacante (ca urmare a decesului lui Ioan Pák, canonic lector, și a promovării canonicului cantor Iosif Pop-Silaghi la funcția de episcop, ambele evenimente având loc în anul 1863). În anul 1866, Ioan Vancea (canonic cantor cf *Șematismului* din 1864) a fost numit episcop la Gherla, ceea ce a însemnat eliberarea unui alt post, în total trei scaune vacante, ceea ce a oferit șansa accederii a 3 noi preoți merituoși în Capitlul orădean. De altfel, *Șematismul* din 1867 menționează trei nume noi în rândul capitularilor: Ioan Korhány, Basilius Nisztor, Ioan Szabó. Cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath. pro anno MDCCCLXVII*, Magno-Varadini, 1867, pp. 16-17; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath. pro anno MDCCCLXXI*, Magno-Varadini, 1871, pp. 16-17.

La o analiză atentă a Șematismelor epocii pentru dieceza bihoreană, Capitlul catedral ni se prezintă ca fiind unul cu o mare mobilitate, dar care în același timp a dat dovadă de continuitate și stabilitate sub aspectul politicii interne pe care a promovat-o.³⁵ În arealul episcopiei orădene, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, contextul a fost favorabil unei promovări mai accelerate în rândurile clerului superior decât în restul provinciei ecleziastice greco-catolice transilvane. În intervalul de timp avut în vedere, cinci canonici au fost promovați la calitatea de episcop, iar doi la cea de prepozit (de Lugoj), astfel s-au eliberat șapte poziții³⁶ care au permis ascensiunea altor preoți pregătiți profesional și intelectual pentru a fi promovați. La acestea se adaugă și 14 decese în rândul capitularilor³⁷, ambele situații determinând un total de 21 de promovări, ceea ce ridică gradul de promovare la un procent însemnat raportat la un număr total de 28 de canonici care au ocupat stalurile canonice în Capitlul orădean între anii 1853 și 1918.

Se impune făcută precizarea că nu oricine putea râvni la demnitatea de canonic. Selecția viitorilor canonici se făcea, în general, din rândul tinerilor cu studii superioare absolvite la Viena sau Roma, mai apoi erau preferați cei cu studii la Trnavia, Ungvar sau Oradea, cu condiția să fi îmbrăcat haina celibatului. Astfel, din cei 28 de canonici titulari care au făcut parte din Capitlul Orădiei în perioada aflată în atenția noastră, 8 au făcut studii teologice la Viena, 7 la Pesta, 4 la Roma, 2 la Trnavia și 7 la Oradea.³⁸ Nouă dintre ei și-au luat și doctoratul în teologie sau filosofie: 4 la Roma (Ioan Szabó, Augustin Lauran, Corneliu Bulcu și Iacob Radu) și 3 la Viena (Alexandru Dobra, Ioan Vancea și Iosif Pop-Sălăjanul), unul la Oradea, Florian Stan, și încă unul la Budapesta (Gheorghe Miculaș). Așadar, putem afirma încă o dată că, în mod incontestabil, studiile au reprezentat principalul criteriu de selecție și apoi de promovare, pe locul doi situându-se statutul civil, prioritatea în numirea în demnități ecleziastice având-o preoții celibi și apoi cei văduvi.³⁹ Se observă așadar în procesul de recrutare și promovare a cadrelor o anumită preeminență a absolvenților de Roma, urmați de cei cu studii la Viena și Pesta,

³⁵ În sensul că această mobilitate, această rapidă mișcare internă a personalului nu a afectat caracterul de stabilitate întrucât au existat câțiva canonici care au făcut parte din Capitlu decenii întregi – unii chiar în funcția de prepozit –, contribuind la promovarea unei politici de continuitate, la stabilitatea acestei instituții, de ex. Nicolae Borbola, 1850-1877, sau Teodor Kóváry, 1881-1906.

³⁶ Dintre canonicii orădeni, pentru segmentul de timp avut în vedere, 5 au ajuns în scaunul episcopal: Ioan Alexi, Alexandru Dobra (1854), Iosif Pop-Silaghi (1863), Ioan Vancea (1866), Ioan Szabó (1879), iar alți 2 au trecut în Capitlul de la Lugoj: Teodor Aaron fiind numit prepozit în anul 1857, iar Corneliu Bulcu, în anul 1914.

³⁷ În anul 1863 a decedat Ioan Pák (can. lector). Cândva, în intervalul 1868-1870, a decedat Gr. Kóváry (can. lector), în 1871 Ioan Papp (can. lector). În anul 1877, Nicolae Borbola (prepozit), apoi, în anul 1879, Basilius Nisztor (can. cantor). În anul 1881 a murit Ioan Korhány (prepozit), iar în anul 1884, Nicolae Vulcan (custode). În anul 1888 a murit Ioan Kuuk. Cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath. pro anno MDCCCLXXXI*, pp. 130-133, și *Șematismului istoric al Diecezei Române Unite a Orăzii Mari 1777-1927*, Oradea, pp. 211-216.

³⁸ La Viena au studiat I. Alexi, I. Korhány, Pop-Silaghi, I. Vancea, I. Papp, P. Vela, N. Vulcan, Ilie Stan; la Pesta, N. Borbola, A. Teodor, Al. Dobra, Gr. Kóváry, T. Kóváry, Coriolan Ardelean și Gh. Miculaș; la Roma, I. Szabó, Aug. Lauran, Coriolan Bulcu și Iacob Radu; la Trnavia, Gr. Juhász și I. Kuuk, iar la Oradea, I. Pák, B. Nisztor, Art. Sarkádi și M. Nyes, Stan Florian, I. Buteanu și S. Ciceronescu. A se vedea *Șematismul istoric...*, pp. 211-220, și *Șematismele Diecezei de Oradea din perioada avută în vedere (1854, 1857, 1864, 1867, 1871, 1881, 1900, 1909)*.

³⁹ Într-o succintă prezentare a membrilor Capitlului orădean la 1890, trimisă Sfântului Scaun de Augustin Lauran, referindu-se la Arthemiu Sarkádi, pe care de altfel îl aprecia pentru destoinicia sa, autorul lăsa să se înțeleagă că, în pofida calităților sale, Sarkádi nu a putut deveni canonic decât după ce a rămas văduv. Vezi Archivio Segreto Vaticano, fond *Archivio Nunziatura di Vienna*, vol. 641, f. 159^v.

șansele mai mari revenindu-le celor care aveau nu doar studii universitare, ci și un doctorat. Instrucția superioară a reprezentat pentru un tânăr cleric rampa de lansare, care asigura mai întâi intrarea în sistemul de învățământ confesional sau ocuparea unor funcții pe lângă episcopie și Consistoriul episcopal. În general, recrutarea viitorilor canonici se realiza fie din rândul funcționarilor bisericești de pe lângă episcopie, fie din rândul profesorilor.

Foarte mulți dintre absolvenții cu studii superioare, la revenirea în țară, ajungeau profesori la Gimnaziul din Beiuș, la Preparandia sau la Gimnaziul major din Oradea. Cei mai bine pregătiți dintre aceștia deveneau directori ai Gimnaziului din Beiuș, ai Preparandiei sau vicerectori ai Seminarului diecezan greco-catolic din reședința episcopală, inspectori școlari. Activitatea profesională, *curriculum vitae* și comportamentul deosebit al acestora îi recomanda treptat la afirmare socială. Mulți dintre cei care mai târziu au ocupat importante staluri canonice sau chiar scaune episcopale și-au început activitatea în plan școlar, deținând calitatea de profesori, inspectori școlari pentru școlile confesionale din eparhie sau cea de rectori ai Seminarului sau Preparandiei. Această practică se întâlnește încă din vremea lui Moise Dragoș, care, în calitate de protopop de Oradea, s-a ocupat și de gospodărirea școlilor confesionale din teritoriul bihorean „unit cu Roma”. Mai târziu, Ignatie Darabant (1788-1805) a îndeplinit multă vreme funcția de prefect al școlilor unite din Transilvania. Și Iosif Pop Sălăjeanul a avut în grija sa, pentru mai bine de un deceniu, școlile confesionale din dieceză, prin calitatea de canonic scolastic.⁴⁰ În această calitate a prezidat, la 6 februarie 1851, conferința corpului profesoral din Beiuș, prin care s-a decis noua organizare a gimnaziului din localitate care, prin completarea la 8 a claselor, a devenit liceu cu predare în limba română.⁴¹ De asemenea, ca și predecesorul său, V. Erdelyi, Iosif Pop Sălăjeanul a deținut pentru câțiva ani (1852-1856) funcția de rector al Seminarului greco-catolic.⁴² Ioan Szabó, viitorul episcop de Gherla, și Augustin Lauran, unul dintre cei mai erudiți canonici orădeni, amândoi cu studii și doctorate la Roma, au deținut în paralel oficii administrative pe lângă forurile episcopale (defensori în Tribunalul matrimonial, notari consistoriali, secretari episcopali) și câte o catedră la Preparandia sau Gimnaziul major catolic din Oradea. Mai târziu au ajuns directori ai Preparandiei și rectori ai Seminarului domestic greco-catolic din Magno-Varadini.⁴³

Alți tineri clerici urmau un *cursus honorum* diferit. În funcție de studii, unii dintre asesorii consistoriali (în general aceștia erau și arhidiaconi onorifici) erau apoi însărcinați cu diferite atribuții funcționărești pe lângă instituțiile episcopale. În general, primul semn care anunța posibilitatea promovării era primirea unor atribuții în cadrul Consistoriului (notar, fiscal, membru al Tezaurariatului sau al Tribunalului matrimonial) sau pe lângă Cancelaria episcopală (secretar, director). Așa a fost cazul lui Ioan Vancea, a lui Iosif Pop-

⁴⁰ A se vedea și *Șematismul* din 1854; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 149.

⁴¹ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 149.

⁴² *Ibidem*, pp. 109-110, 148.

⁴³ *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch Ungarischen Monarchie für 1877*, Wien, 1877, pp. 799-800; *Idem*, für 1894, pp. 925-926; *Idem* für 1898, pp. 958-959; *Idem* für 1905, p. 1011; Cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath.* pro anno MDCCCLXIV, Magno-Varadini, 1864, p. 20; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath.* pro anno MDCCCLXVII, Magno-Varadini, 1867, pp. 21; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath.* pro anno MDCCCLXXI, Magno-Varadini, 1871, pp. 20-21.

Silaghi, Ioan Szabó sau Augustin Lauran, și exemplele ar putea continua. De multe ori, acești asesori erau chiar foarte tineri, însă studiile și statutul de preoți celibi îi recomandau la ascensiune ierarhică. Se impune aici remarcat faptul că, în general, asesorii care beneficiau de o instrucție superioară se bucurau de o ascensiune mult mai rapidă decât asesorii mai în vârstă, chiar merituoși, care rămâneau pentru tot restul vieții doar preoți-paroahi, asesori și eventual vicearhidiaconi sau arhidiaconi onorifici.

Așadar, conform unui obicei care s-a încetățenit în timp, un tânăr cu studii efectuate la Roma sau la Viena, uneori chiar și la Pesta, la revenirea în țară era hirotonit⁴⁴, apoi putea ocupa un post de profesor sau era instituit într-un oficiu de mai mică importanță pe lângă organismele episcopale: notar consistorial, secretar episcopesc, numit apoi asesor consistorial, în scurtă vreme putea primi un canonicat onorific, iar când se elibera un stal canonical, era avansat de la statutul de canonic onorific la cel de canonic deplin. Indiferent de drumul profesional parcurs, cert este că prima etapă din procesul anevoios și uneori îndelungat al promovării consta în intrarea în Consistoriul episcopal, întrucât recrutarea viitorilor canonici se făcea în mod obligatoriu din rândul asesorialilor.⁴⁵

Al doilea criteriu, în ordinea importanței, uzitat în procesul de selecție și promovare a canonicilor a fost cel privitor la statutul civil, aceștia fiind numiți în general din rândul preoților celibi. Motivația preferării acestora este simplă: fiind celibi, aveau mai mult timp la dispoziție, ceea ce însemna că puteau îndeplini perioade de timp mai îndelungate ca practicanți sau funcționari la curtea episcopală, aveau mai mult timp pentru studiu și perfecționarea lor profesională – un element extrem de important pentru un canonic. În al doilea rând, salariile lor erau destul de modeste, așa încât cu greu permiteau întreținerea unei familii („mai ales într-un oraș mare ca Oradea”⁴⁶).

Că accesul unui preot căsătorit în Capitlu era mult mai dificil decât pentru unul celib, indiferent de studii și destoinicia demonstrată, și că abia după ce rămânea văduv intra în calculele de promovare, îl demonstrează o simplă analiză asupra vârstei avute la intrarea în Capitlu. Astfel, dacă vârsta medie la care și-au început activitatea în Capitlul catedral canonicii din dieceza orădeană a fost de 49,5 ani⁴⁷, putem constata că, în cazul celor care au fost căsătoriți, această vârstă este mult mai ridicată. De pildă, Nicolae Vulcan a fost recrutat ca membru plin al Capitlului la vârsta de 74 de ani, Gh. Juhász la 71 de ani, Ioan Kuuk la 61 de ani.⁴⁸ Cu toate că aveau studii teologice adecvate și se remarcaseră prin activitatea ecleziastică și administrativă desfășurată, căsătoriți fiind, nu au putut ajunge decât asesori consistoriali sau cel mult canonici onorifici. În schimb, Ioan Korhány și Artemiu Sarkádi, rămași văduvi la vârste mai tinere, au intrat în rândul

⁴⁴ Alteori hirotonirea putea avea loc înainte de plecarea din țară. Acesta a fost cazul viitorului episcop Alexandru Dobra care, după absolvirea liceului și a Teologiei la Oradea, a fost hirotonit și apoi trimis la Viena, unde și-a desăvârșit studiile cu susținerea doctoratului.

⁴⁵ Se impune subliniat faptul că din Consistoriul episcopal făceau parte canonicii capitulari și cei onorifici, toți protopopii titulari, precum și unii clerici care îndeplineau funcții administrative pe lângă episcopie, uneori primind mai mult simbolic titlul de arhidiaconi onorifici. Desigur, cei mai mulți dintre asesorialii consistoriali nu au ajuns mai sus de atât în ierarhia bisericească.

⁴⁶ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 204.

⁴⁷ Analiza a fost făcută pe baza datelor oferite de *Șematismul istoric...*, pp. 211-220.

⁴⁸ Cf. *Șematismului istoric*, pp. 214, 216.

canonicilor capitulari la 55, respectiv, 51 de ani.⁴⁹ Iată deci că, odată deveniți văduvi, preoții merituoși din episcopia orădeană au putut promova rapid în ierarhia ecleziastică locală, unii ajungând în cea mai înaltă poziție, cum a fost cazul lui Ioan Korhány, care a fost prepozitul Capitlului orădean în anii 1879-1881. Referitor la vârsta de recrutare a canonicilor, trebuie făcută precizarea că, în general, varia între 42 și 55 de ani, cu excepțiile parțial pomenite mai sus. Sunt situații cu totul diferite de cele menționate, fiind vorba despre promovarea în Capitlu a unor preoți tineri, cum au fost: Iosif Pop Sălăjanul, care a intrat în Capitlu la doar 32 de ani și după 9 ani de la hirotonire, a lui Ioan Vancea, ajuns canonic la 35 de ani și 10 ani de la hirotonire. Recordul a fost deținut de către Ioan Szabó, care a fost admis în rândul canonicilor la doar 31 de ani și 8 ani de la hirotonire. Se poate observa, așadar, că în general tinerii cu diplomă de doctor au avansat mult mai repede în ierarhia bisericească decât confrății lor. De altfel, dintre cei 5 teologi din dieceza orădeană care au obținut doctoratul înainte de anul 1900, patru au ajuns chiar în vârful piramidei ecleziastice, ocupând scaune episcopale și unul mitropolitan (Ioan Vancea).⁵⁰

Însă, pentru afirmare, nu era suficient ca un preot să fie doar foarte bine pregătit profesional și intelectual și eventual dotat cu abilități administrative. Din analizele noastre de până acum, o altă condiție (condiționare) destul de importantă a promovării în elita ecleziastică orădeană a fost cea a neimplicării politice. Astfel, nu este greu de observat că acei clerici care s-au implicat în mișcarea național-politică, de pildă Iustin Popfiu⁵¹ sau Moise Sora Noac, nu s-au bucurat de susținerea superiorilor bisericești pentru a fi acceptați între canonici și, în pofida capacităților intelectuale incontestabile și a unei pregătiri profesionale care îi recomandau în acest sens, nu au putut intra în Capitlu. În acest sens, o nouă direcție în care cercetarea noastră s-ar putea îndrepta ar fi cea a „refuzaților” sau a „marginalizaților”, a acelor clerici sau profesori care, deși se încadrau profilului unei personalități care ar fi putut face o carieră ecleziastică, nu au confirmat așteptările sau au fost marginalizați de către puterea politică sau de către ierarhia ecleziastică, fie ea de la Oradea sau Roma.

2. Recrutarea în Capitlul Catedralei mitropolitane din Blaj

O a doua parte a studiului se concentrează pe Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș și pe Capitlului Catedralei mitropolitane, reprezentând o încercare de sintetizare și teoretizare a evoluțiilor care au marcat această instituție de-a lungul a șapte decenii de existență. Cercetarea noastră este una care vizează durată lungă, deoarece numărul personajelor studiate este relativ restrâns, de câteva zeci de persoane, atenția noastră

⁴⁹ *Ibidem*, 213, 216. Cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath.* pro anno MDCCCLXIV, Magno-Varadini, 1864, p. 122, Ioan Korhány era deja văduv, iar cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis G.R.Cath.* pro anno MDCCCLXXI, Magno-Varadini, 1871, p. 122, Artemiu Sarkádi era și el văduv, fapt care i-a permis, alături de calitățile de foarte bun administrator, accederea la o vârstă potrivită în Capitlul orădean.

⁵⁰ *Șematismul istoric...*, pp. 211-220.

⁵¹ Un tânăr inteligent, cu studii absolvite la Viena, celib, care a început destul de repede o carieră ce se anunța strălucită, ajungând într-un timp scurt asesor consistorial, îndeplinind funcțiile de notar consistorial, secretar episcopesc, căruia i s-a încredințat catedra de limba română de la Gimnaziul catolic din Oradea, care îi aparținuse anterior lui Al. Roman, dar care, din cauza implicării profunde în mișcarea de emancipare național-românească, nu a fost acceptat în rândurile canonicilor, în pofida cererii sale în acest sens. Vezi Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj, fond *Episcopia greco-catolică Oradea*, dos. 135/1848-1871, f. 29r°-v°.

oprindu-se asupra a 34 dintre canonicii care au activat la Blaj. Perioada aleasă în vederea studiului este delimitată de anii 1853 și 1918, fiind perioada în care Capitlul Catedralei din Blaj a devenit Capitlu mitropolitan, activând în cadrul Imperiului austriac și apoi Austro-Ungar. În analiza noastră am urmărit două direcții: o trasare a cadrului normativ care a asigurat buna funcționare a Capitlului în secolul al XIX-lea, urmată de o interpretare de tip prosopografic a informațiilor legate de personalul care a activat în cadrul instituției mitropolitane.

În abordarea normativelor, am avut în vedere câteva momente care au marcat evoluția instituției: fondarea ei în 1807, reformarea ei în 1853 și adoptarea statutelor acesteia, în 1886. Capitlul Catedralei din Blaj a fost înființat cu mult înainte de perioada spre care ne-am îndreptat atenția. În 1807, episcopul Ioan Bob a dispus crearea acestei instituții al cărei scop era de a-i oferi ajutor în administrarea eparhiei de Făgăraș; canonicii urmau să se ocupe de funcțiunile îndeplinite în secolul XVIII de monahii blăjeni, iar ulterior, după desființarea ordinilor monahale, de o parte a clerului secular din dieceză.⁵² În actul fondator, episcopul Bob a trasat portretul viitorului canonic blăjean, care urma să fie ales din rândul clerului secular celib, care dovedise merite deosebite în activitatea sa pastorală și care era recomandat de către morala sa deosebită.⁵³

Prin actele fundaționale s-a stabilit faptul că acest Capitlu catedral din Blaj urma să fie compus din 7 staluri canonice, anume: prepozitul, canonicul lector, canonicul cantor, canonicul custode, canonicul scolastic, canonicul cancelar și canonicul teolog.⁵⁴ Oficiul de canonic era viager și un stal devenea vacant doar în urma decesului unuia dintre canonici. În acest caz, fondatorul prescrisese inclusiv varianta de ocupare a scaunului vacant: episcopul propunea împăratului aprobarea promovării graduale, toți canonicii urmând a ocupa stalul imediat următor celui deținut până la acea dată. Așa, locul celui din urmă canonic – cel al teologului – devenea vacant, astfel că toți canonicii, împreună cu episcopul, recurgeau la alegerea unui coleg, din rândul clerului secular celib din dieceză, cu mențiunea că votul episcopului valora cât două.⁵⁵ Pentru ca promovarea să fie validă, era necesar girul imperial asupra listei propuse de episcop, împăratul de la Viena fiind deținătorul *ius supremi patronatus*, în virtutea căruia exercita inclusiv dreptul de *ius nominandi* al ierarhiei eclesiastice.⁵⁶ Aceasta era procedura prevăzută, inclusiv pentru ocuparea celui mai important stal din cadrul Capitlului: cel de prepozit. Astfel, teoretic, toți canonicii ar fi avut o șansă de a accede la prepozitură, esențiale fiind însă o pregătire superioară și însușiri morale, dar și o sănătate excelentă.

Singura derogare de la această confirmare imperială privea alegerea și numirea canonicului teolog. În legătură cu ocuparea acestui stal canonic, episcopul fondator Ioan Bob rezervase, pe seama sa și a succesorilor săi, privilegiul numirii directe, fără a mai fi astfel necesară confirmarea imperială.⁵⁷ Această prevedere a constituit, după opinia noastră, o modalitate prin care episcopul a putut controla persoanele care urmau să intre

⁵² Pentru mai multe detalii, vezi Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica greco-catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, București, 2005, pp. 265-266.

⁵³ *Ibidem*, p. 266.

⁵⁴ Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, p. 247.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 247-248.

⁵⁶ Vezi *supra*, nota 8.

⁵⁷ D. Dumitran, *op. cit.*, p. 266.

în cadrul Capitlului, dar a fost și un mijloc de recompensă. Stalul de teolog era cel din urmă dintre cele șapte prevăzute de către fondator, cel care deschidea *cursus honorum* în Capitlu, adică posibilitatea accederii la un stal canonic mai înalt sau, ulterior, chiar la episcopat. Însă pentru toate oficiile înalte era necesară confirmarea imperială, fapt care îngusta oarecum accesul celor considerați indezirabili de către autoritatea civilă, chiar dacă Biserica aprecia activitatea lor ca fiind exemplară. Privilegiul episcopului de a numi canonicul teolog de la Blaj s-a constituit, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în șansa de a promova în oficiile canonice a unor personalități de seamă ale românilor uniți.

Primele patru decenii de funcționare a Capitlului au oferit unele indicii legate de anumite aspecte incomplet reglementate, în special cele legate de includerea în componența acestei instituții a preoților căsătoriți/văduvi. Principala obiecție la adresa prescripțiilor episcopului Bob era aceea că numărul preoților celibi era mult mai redus comparativ cu acela al celor care proveneau din cadrul clerului căsătorit sau văduv. Susținătorul cel mai fervent al promovării preoților căsătoriți sau văduvi la canonicate a fost chiar episcopul, ulterior mitropolitul, Alexandru Șterca Șuluțiu. Problema a intrat în dezbaterile forurilor imperiale și pontificale în anul 1853, când s-a pus problema instituirii provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș.⁵⁸

În urma dezbaterilor și a negocierilor cu Sfântul Scaun și împăratul de la Viena, s-a ajuns la decizia lărgirii Capitlului blăjean cu încă trei staluri canonice, denumite „de fundație regească”, întrucât salariile lor urmau să fie plătite de către Viena. Astfel, Capitlul trasat de episcopul Bob devenea Capitlu Mitropolitan și urma să aibă în componență zece persoane: celor 7 canonici bobieni li se adăugau canonicul penitențiar, canonicul referendariu și canonicul prebendat. Cei trei noi canonici urmau să fie aleși din rândul clerului căsătorit sau văduv, răspunzând astfel dorințelor majorității clerului din cadrul Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș. Aceste trei locuri din cadrul Capitlului mitropolitan urmau să aibă un statut oarecum aparte de cel al canonicilor bobieni, din cauza spectrului larg de recrutare a lor, din cauză că salariul acestora urma să fie asigurat de către stat, dar și deoarece aceștia nu se bucurau de privilegiile desemnate pe seama canonicilor bobieni. De altfel, ascendentul canonicilor celibi era evident prin însuși numărul de locuri de care aceștia dispuneau, comparativ cu cele trei staluri de fundație regească.

În aceste condiții, inclusiv modalitatea de instituire a acestor trei canonici era oarecum diferită de cea a celor bobieni. Cum și aceste canonicate erau viagere, procedura de instituire se declanșa în urma decesului unuia dintre canonicii de fundație regească. Aceasta consta în propunerea de către arhiepiscop a unei liste de trei candidați, din rândul cărora urma apoi împăratul să numească un canonic. Regăsim astfel propunerea ternară atât de caracteristică numirilor imperiale în oficiile înalte bisericesti vacante, care se oficializase și în cadrul Bisericii Române Unite. Cei trei candidați trebuiau să întrunească aceleași calități care caracterizau și restul canonicilor: o înaltă pregătire și o bună cunoaștere a administrației bisericesti, toate încoronate de o morală exemplară.⁵⁹

Toate aceste prescripții referitoare la Capitlul mitropolitan au fost supuse dezbaterii în cadrul sinoadelor provinciale din anii 1872 și 1882. În cazul primului sinod

⁵⁸ Pentru mai multe detalii privind negocierile și proiectele referitoare la acest aspect, vezi Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, pp. 248-250.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 253.

provincial, desfășurat în anul 1872, problemei Capitlului mitropolitan i s-a dedicat o mai mică atenție, fiind trasate câteva din principiile sale de funcționare internă.⁶⁰ Astfel se explică faptul că o reglementare mai completă a avut loc în anul 1882, prin intermediul decretelor celui de-al doilea sinod provincial. Acestea trasează caracteristicile Capitlului mitropolitan în cadrul Titlului al II-lea, intitulat *Constituția Capitlului Mitropolitan*. În prima secțiune a Titlului II tratează componența Capitlului mitropolitan, indicând numărul de staluri și denumirea acestora. Totodată, în această secțiune se specifică unitatea canonicilor în problemele ce țin de domeniul Capitlului, unica derogare fiind întrunirea separată a canonicilor bobieni atunci când trebuiau dezbătute problemele legate de interesele fundației bobiene.⁶¹

Din informațiile pe care le deținem⁶², aceste prescripții au fost supuse revizuirii Sfântului Scaun, dar decretul votat în cadrul acestui sinod provincial au fost considerate incomplete, fiind remise Blajului spre refacere. Varianta definitivată a acestora a fost aprobată de către Sfântul Scaun în anul 1886.⁶³ Compararea dintre decretul votat în cadrul Conciliului provincial din 1882 și aceste Constituții capitulare din 1886 evidențiază faptul că cele din urmă erau mult mai detaliate, mai concrete în definirea unor atribuții și în trasarea unor drepturi. În fapt, varianta din 1882 poate fi considerată doar o schemă, care a fost dezvoltată apoi la maxim în cadrul Constituțiilor din 1886.

Câteva aspecte ne-au atras atenția, întrucât au servit drept bază a analizei noastre ulterioare. Între acestea, o trasare a caracteristicilor unui viitor canonic mitropolitan: preot din clerul secular, bine pregătit, cu o morală ireproșabilă, „care a activat în *cura animarum* sau în administrația bisericească sau în problemele de disciplină teologică vreme de 10 ani, fiind recomandat de către activitatea sa”⁶⁴. O precizare în plus confirma cele prescrise în 1807 de episcopul Bob: pentru a accede într-unul din stalurile bobiene, preotul trebuia să fie celib.⁶⁵

Pentru stalurile de fundație regească se recurgea la numirea de către împărat a unui canonic dintr-o listă de trei nume, propuse de către mitropolit. Cum însă și canonicii de fundație regească urmau să facă parte din corporația colegială a Capitlului, se prescria în aceste constituții necesitatea consultării de către mitropolit a celorlalți canonici asupra celor trei nume care urmau să constituie lista trimisă la Viena. Se prevedea și posibilitatea unei promovări graduale pentru canonicii de fundație regească, care însă nu avea efectele celei similare petrecute în rândurile canonicilor bobieni. Principalul beneficiu al promovării graduale a canonicilor bobieni era creșterea salariului, dar canonicii de fundație regească dispuneau toți de același salariu. Promovarea în aceste trei staluri avea probabil tot un rol onorific, deoarece atribuțiile penitențiarului erau superioare celor ale

⁶⁰ *Conciliul provincial prim ...*, p. 37.

⁶¹ „Membrii Capitlului mitropolitan de fundație bobiană numai în afacerile acelea, ce se țin strâns de interesele și cauzele aceleiași fundațiuni, constituie corporațiune separată de ceilalți membrii ai fundației regești.” *Conciliul provincial secund al provinciei bisericești greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1882*, ediția a II-a, Blaj, 1886, pp. 82-84.

⁶² Vezi mai multe, în *Protocolum (Protocol capitular)*, Blaj, 1856-1891, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, Fondul Manuscrise Românești, ms. 56, ff. 72-74.

⁶³ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului. Inventar suplimentar*, D. 3/1886, f. 14r°.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 2v°.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 3r°.

prebendatului, de exemplu. Pentru acest tip de promovare nu se cerea decât acordul mitropolitului, nemaifiind necesară o nouă confirmare regală.⁶⁶

Toate aceste prescrieri stricte aveau menirea de a asigura buna funcționare a Capitlului mitropolitan ca o corporație de sine stătătoare. Canonicii bobieni aveau atribuții mai extinse, care solicitau implicarea acestora într-o măsură mai mare în administrarea arhidiecezei, spre deosebire de canonicii de fundație regească. Acest aspect își are explicația, probabil, în cele aproape cinci decenii care despart crearea stalurilor de fundație bobiană de cele de fundație regească. În această perioadă s-au trasat multe dintre atribuțiile canonicilor, astfel că transformarea Capitlului bobian în Capitlul mitropolitan nu a putut aduce cu sine decât o extindere a personalului, dar nu și a atribuțiilor. Faptul că în atribuțiile canonicilor de fundație regească exista prescripția de a se constitui în ajutoarele sau suplinitorii canonicilor bobieni nu a putut avea decât efecte benefice, deoarece oficiile acestora din urmă erau extinse la maximum, după cum rezultă din lista referatelor încredințate asesorilor consistoriali.

Constituțiile Capitlului mitropolitan au reprezentat momentul definitoriu al instituției fondate în anul 1807 de către episcopul Bob. Evoluțiile acesteia reflectă toate etapele care au marcat definirea identitară a unei biserici orientale unite cu Roma. Născut ca un organism de sorginte latină și promovat cu scopul de a obține o imagine cât mai apropiată de cea a unei Biserici catolice, Capitlul mitropolitan definitivat în 1886 reprezenta, în fapt, imaginea la o scară mai mică a Bisericii Române Unite. În componența sa, acesta îmbina elementele latine cu cele orientale, fiind însă o imagine răsturnată a realităților din arhidieceză, în care clerul căsătorit era net dominant în raport cu numărul preoților celibi.

În cea de a doua parte a studiului, dedicat Arhidiecezei de Făgăraș, dorim să punem accentul pe persoanele care au ocupat oficiile canonice la Blaj. Principalele informații le-am preluat din *Șematismul aniversar* publicat în 1900⁶⁷, care a folosit drept sursă un protocol al autobiografiilor canonicilor, care însă nu s-a păstrat până în zilele noastre. După cum am arătat și mai sus, am delimitat cercetarea noastră la 34 persoane⁶⁸, incluzându-i aici pe acei canonici care au apărut în funcție în *Șematismul* din 1842 și mai erau în viață la sfârșitul lui 1850, respectiv, pe cei care au fost activi inclusiv în 1918, dar fără a-i include pe cei care i-au substituit în perioada interbelică. În total, avem de a face cu 25 de canonici bobieni și 9 canonici de fundație regească, care corespund unor procente de 3/4, respectiv, de 1/4 din totalul lor; numărul mare al canonicilor bobieni este perfect explicabil prin faptul că aceștia au deținut 7 poziții într-un Capitlu de 10 persoane.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 3v°.

⁶⁷ *Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pe anul 1900, de la sfânta unire 200*, Blaj, 1901 (în continuare *Șematism 1900*).

⁶⁸ Simeon Crainic, Vasile Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boeriu, Timotei Cipariu, Teodor Șereni, Constantin Papfalvi, Ioan F. Negruțiu, Ioan Chirilă, Grigore Mihali, Antoniu Veștemean, Ilie Vlăsa, Ștefan Manfi, Ioan Pamfilie, Ioan Antonelli, Leonțiu Leontean, Ioan M. Moldovan, Ioan Rațiu, Alesandru Micu, Simeon Pop Matei, Iosif Hossu, Gavrilă Pop, Alexandru Grama, Augustin Bunea, Vasile Hossu, Victor Szmigelski, Alexandru Uilăcan, Izidor Marcu, Ioan V. Rusu, Ștefan Pop, George Muntean, Vasile Suciuc, Ambroziu Chețianu, Alexandru Nicolescu. *Ibidem*, pp. 64-93.

În continuare, ne vom apleca asupra unora dintre aspectele concrete care au caracterizat formarea canonicilor: originea lor socială, pregătirea lor teologică, hirotonirea și pozițiile pe care le-au ocupat anterior intrării în Capitlul blăjean, precum și promovările ulterioare. Toate acestea ne oferă imaginea formării unui cler superior și a funcționării unei instituții ecleziastice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Analiza originii sociale a acestora – așa cum transpare ea din Șematismul aniversar completat cu date din presă la numirile canonicilor care au survenit după 1900 – ne-a relevat faptul că 12 dintre aceștia au provenit din familii de preoți, alți trei crescând într-un mediu cu o încărcătură religioasă similară, deoarece părinții lor erau cantori. Origine nobiliară am înregistrat doar în cazul a trei dintre canonici (S. Crainic, V. Rațiu și Șt. Boeriu, ultimul având tatăl preot, dar provenind dintr-o familie nobilă), toți trei activând în perioada de după revoluția pașoptistă, fiind probabil ultimii dintre cei care au accesat în Capitlu având origine nobilă⁶⁹. Cu toate acestea, pentru 13 dintre ei nu dispunem de aceste informații, în biografiile lor fiind menționat doar numele părinților; explicația ar putea rezida în faptul că acei canonici care proveneau din familii cu o origine socială mai însemnată au simțit nevoia să accentueze acest aspect, pe când ceilalți, care proveneau din familii cu origini mai umile, fii de țărani, s-au mulțumit să înregistreze numele părinților. Pentru perioada studiată, începe să devină evidentă o oarecare tendință spre dinastiile de preoți, în care fiii duceau mai departe misiunea taților lor, doar că la un nivel superior, fiind deja suficient de pregătiți încât să-și asume roluri de conducere.

Trecând în revistă studiile teologice ale celor 34 canonici studiați, remarcăm faptul că paleta acestora de alegere a fost cea devenită deja clasică în studiile dedicate educației clerului român unit: fie au studiat în Transilvania, la Blaj sau Oradea, fie s-au îndreptat spre Budapesta, Viena sau Roma.⁷⁰ Dintre ei, 19 și-au efectuat studiile teologice în centre din Transilvania, cu precădere la Seminarul din Blaj. Lor li se mai alătură alți cinci canonici care, fie și-au început studiile la Blaj și le-au terminat în centre din afara Transilvaniei, fie, nevoiți să se retragă de la Viena și Budapesta pe motiv de sănătate, au revenit la Blaj și au terminat studiile teologice la seminarul arhiepiscopesc⁷¹. Cu toate acestea, mai ales spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a crescut numărul celor care s-au îndreptat spre studii teologice în afara Transilvaniei, spre Viena mai întâi și mai apoi spre Roma. Această tendință trebuie corelată cu programul de burse de studii care se prefigurează în secolul al XIX-lea în ambele centre, despre care oferă detalii inclusiv C. Sigmirean⁷². Se simțea necesitatea unui cler superior educat corespunzător, care să fie capabil să răspundă provocărilor unei Biserici confruntate cu o societate în care laicizarea și modernismul câștigau teritoriu permanent.

Din analiza datelor rezultă că studiile teologice efectuate în străinătate reprezentau un atu pentru clericii decizi să urmeze o carieră ecleziastică. Cu toate acestea, la jumătatea secolului al XIX-lea, lipsa studiilor în străinătate nu a stat în calea promovării unei

⁶⁹ *Ibidem*: 1/3 din canonicii care au activat la Blaj anterior revoluției pașoptiste aveau origini nobile.

⁷⁰ Pentru mai multe detalii, vezi Cornel Sigmirean, *Intellectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu-Mureș, 2007, pp. 50-60.

⁷¹ Acesta a fost cazul lui Ioan Micu Moldovan, care a studiat Teologia câte un an la Budapesta și Viena, pentru ca, ulterior, să termine studiile la Seminarul domestic de la Blaj. Vezi *Șematism 1900*.

⁷² Cornel Sigmirean, *op. cit.*, pp. 54-60.

persoane bine pregătite. Pentru cei care doreau să studieze teologia, Seminarul din Blaj putea oferi o programă la fel de valoroasă de studii, chiar dacă nu acorda o diplomă de doctorat. În aceste condiții, nu putem condiționa o promovare în cele mai înalte staluri ecleziastice de studiile teologice efectuate în străinătate. Însă, spre finalul perioadei cercetate, situația se nuanțează oarecum, studiile teologice în străinătate fiind cele care au făcut diferența între canonicii bobieni și cei de fundație regească. La sfârșitul lui XIX și începutul secolului XX devine evident faptul că acei clericii aleși spre a fi promovați în stalurile canonice bobiene erau în marea majoritate școliți în afară, unii obținând chiar doctorate la universități europene.

Din datele de care dispunem, din cei 9 canonici care au obținut diploma de doctor în teologie și/sau filosofie în perioada studiată, unul singur – Ambroziu Chețianu – a fost canonic de fundație regească, ceilalți au fost toți canonici bobieni. Putem să ne întrebăm atunci în ce măsură faptul că s-a căsătorit în 1892, la doar câteva luni după obținerea diplomei de doctor în filosofie la Universitatea din Cluj, l-a îndepărtat pe Ambroziu Chețianu⁷³ de o ascensiune rapidă în cadrul Capitlului bobian. În noile circumstanțe, posibilitatea accesului în Capitlu i s-a oferit după două decenii și jumătate de serviciu în cadrul administrației arhidiecezane și la catedră. Prin comparație, toți ceilalți 8 canonici deținători ai diplomei doctorale⁷⁴ au avut o ascensiune relativ rapidă în administrația ecleziastică, fiind aleși în Capitlu bobian după ce prestaseră, în medie, 15 ani în serviciul Bisericii Române Unite. Ceea ce este însă evident prin compararea elementelor biografice ale canonicilor blăjeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost o tendință de a selecta tinerii promițători, de a-i trimite la studii și de a-i înrola în administrația ecleziastică după reîntoarcerea la Blaj.

În acest moment al demersului nostru trecem la un alt indicator avut în vedere în cadrul acestei analize: vârsta la care își asumau preoții cercetați canonicatul. Cel mai tânăr canonic a fost Vasile Hossu, ales teolog la 32 ani, iar cel mai în vârstă a fost Ioan V. Rusu, numit canonic prebendat la 75 ani. Vârsta medie la care era ales în Capitlu un canonic bobian era de 44 ani, iar cea a unui canonic de fundație regală era de 55 ani, cu variații pentru fiecare dintre acestea. Dar, pe măsură ce ne apropiem de finalul perioadei cercetate, această tendință pare a se accentua: vârsta de recrutare a unui canonic bobian a coborât treptat sub 40 de ani, în vreme ce, în primele decenii ale secolului XX, au fost numiți canonici de fundație regească Ioan V. Rusu, de 75 ani, și George Munteanu, de 66 ani, doi dintre cei mai în vârstă canonici blăjeni. Corelând vârsta de recrutare a canonicilor cu studiile efectuate, obținem însă un rezultat interesant: toți cei care au fost numiți canonici bobieni înainte de împlinirea vârstei de 40 de ani dețineau o diplomă de doctorat la o universitate din afară, mai precis la Viena sau Roma.⁷⁵ În cazul acestora, studiile doctorale fuseseră echivalente cu experiența dobândită în serviciul Bisericii, cu atât mai mult cu cât însoțeau o promovare rapidă în ierarhia ecleziastică. Nu putem să nu ne

⁷³ *Unirea*, 1915, nr. 105-6, p. 1.

⁷⁴ I. Rațiu, Al. Grama, A. Bunea, V. Hossu, V. Szmigelski, I. Marcu, V. Suciu, Al. Nicolescu.

⁷⁵ Acesta a fost cazul lui Ioan Rațiu, canonic teolog la 38 ani; Alexandru Grama, canonic teolog la 39 ani; Augustin Bunea, canonic teolog la 38 ani; Vasile Hossu, canonic cancelar la 32 ani; Vasile Suciu, canonic teolog la 37 ani; Alexandru Nicolescu, canonic teolog la 33 ani.

întrebăm care ar fi fost evoluția ulterioară a lui Ioan Rațiu, Alexandru Grama sau Augustin Bunea, toți trei decedați în floarea vârstei, dacă ar fi să comparăm traiectoria ascendentă a acestora cu cea a altor trei canonici bobieni, doctori în teologie: Vasile Hossu, Vasile Suciuc și Alexandru Nicolescu, toți trei ajunși înalți ierarhi ai Bisericii Române Unite. E perceptibilă, astfel, o anumită politică de cadre, inclusiv în cadrul administrației arhidiecezane și mitropolitane: recrutând tineri talentați și „trimitându-i” cu burse la universități europene, pentru ca ulterior, la întoarcere, să îi integreze în administrația ecleziastică, își asigura practic un rezervor inepuizabil de forță de muncă, bine pregătită, pentru cerințele administrației ecleziastice, dar și o bază de recrutare pentru oficii de conducere. De asemenea, trebuie cuantificat inclusiv momentul în care viitorul canonic de fundație regească devenise văduv, pentru a putea stabili corelații cu situația din Dieceza de Oradea, când admiterea în Capitlu sau promovarea surveneau în urma decesului partenerei de viață.

Informații la fel de interesante ne oferă, odată cuantificate, datele legate de hirotonirea și anii de serviciu prestați în diferite oficii de către canonici, corelate cu data la care au fost numiți canonici mitropolitani. Astfel, Constituțiile capitulare prescriau o perioadă de 10 ani în *cura animarum*, în administrația ecleziastică sau la catedrele blăjene. Ne-am propus să investigăm veridicitatea acestei afirmații, iar analiza efectuată asupra celor 34 canonici ne-a relevat faptul că 19 (56 %) din cei care fuseseră numiți canonici prestaseră 10-20 ani în diferite oficii ale administrației ecleziastice arhidiecezane înainte de a fi numiți canonici; 6 (18 %) activaseră între 20 și 30 ani, iar 7 (20,5 %) înregistraseră 30-40 ani de activitate. Din nou, două excepții, deținute în mod firesc de cele două persoane nominalizate a fi cel mai tânăr, respectiv, cel mai în vârstă preot numit canonic: Vasile Hossu fusese promovat canonic la 10 ani și câteva luni, reușind să se înscrie la limită în prescripțiile Constituțiilor Capitulare, iar Ioan V. Rusu avea la activ 51 de ani în serviciul Bisericii atunci când a fost numit canonic. În aceste condiții, am calculat numărul de ani de activitate în slujba Bisericii pentru cele două categorii de canonici, obținând următoarele medii: cei aleși în Capitlu bobian prestaseră în medie puțin peste 20 ani, în vreme ce pentru canonicii de fundație regească media era de 30 de ani de activitate ecleziastică anterior selecției în înaltul oficiu. Din nou, canonicii de fundație regească se aflau în dezavantaj față de cei bobieni: la sfârșitul secolului al XIX-lea, clerul căsătorit/văduv din arhidieceză nu putea spera la accederea în cel mai înalt oficiu ecleziastic care le era permis decât după cel puțin două decenii de activitate exemplară.

Au existat, bineînțeles, și excepții de la regulă: cei mai tineri canonici din Capitlu din perioada studiată au fost Vasile Hossu, ales canonic teolog la 32 ani, după 10 ani de activitate, și Iosif Hossu, numit canonic prebendat la 38 ani, după 15 ani de activitate. Cei doi aveau în comun, în afara promovării rapide, un alt aspect: numele de familie, renumit în perioadă și extrem de respectat, ambii provenind dintr-o mare familie care dăduse mulți preoți și protopopi Bisericii Greco-Catolice Române. În acest caz, considerăm că un factor suplimentar, cu un impact la fel de important în promovarea ecleziastică, a fost constituit și de sfera de relații din societate care a asigurat ascensiunea rapidă a celor doi tineri preoți, aspect pe care intenționăm să îl abordăm în cercetări viitoare.

3. O abordare comparată a două Capitluri catedrale

Primele două părți ale acestui studiu au fost dedicate evidențierii particularităților celor două instituții capitulare din Oradea și Blaj. Cele două demersuri de reconstituire au recurs la surse relativ asemănătoare, rezultatele obținute fiind compatibile într-o oarecare măsură, suficient cât să permită unele încercări de teoretizare. Astfel, urmează să ne focalizăm atenția asupra celibatului clericilor, asupra corelației dintre studii, celibat și promovare, și asupra unor particularități evidente ale fiecărei eparhii, cum ar fi predilecția numirii unui număr însemnat de canonici orădeni ca episcopi greco-catolici sau existența teologului în Capitlul blăjean.

Problema celibatului clericilor ridică o problemă interesantă: la Blaj, Capitlul fondat de episcopul Bob includea fără drept de apel doar clericii celibati, iar această situație a rămas neschimbată vreme de patru decenii. Abia după înființarea Capitlului Mitropolitan, în 1853, și crearea celor trei oficii de canonici de fundație regească, clerul căsătorit/văduv a avut acces în una din cele mai de seamă instituții ale administrației ecleziastice de la nivel eparhial. Cu toate acestea, niciun reprezentant al clerului căsătorit nu a avut șansa promovării în cel mai înalt oficiu al Capitlului, cel de prepozit, deoarece prepozitul era numit doar din rândul clericilor bobieni, după prescripțiile din 1807. Prin contrapondere, în eparhia orădeană, discriminarea clerului căsătorit sau văduv (în cele mai multe cazuri aceștia erau deja văduvi în momentul accederii la un stal canonical⁷⁶) în Capitlu a fost legată doar de aspectul numeric, nu de cel de statut: era de dorit ca mai mulți clerici celibati să acceadă în aceste oficii, dar nu se prescria poziția maximă până la care clericii văduvi puteau promova. Astfel, Capitlul orădean a fost condus între 1879 și 1881 de prepozitul Ioan Korhany, unul dintre clericii văduvi.⁷⁷

Iată, așadar, că în pofida unor prejudecăți existente în istoriografia Bisericii Greco-Catolice Române, care au mers pe ideea că episcopia orădeană a purtat mai pregnant însemnele latinizării, studiul concret pe surse, cel puțin în privința clericilor, relevă – cu surprindere pentru noi – o realitate la care ne-am fi așteptat mai puțin. Dacă avem în vedere aspectul că promovarea clericilor căsătorit în Capitlu a fost considerat o modalitate de a afirma și conserva identitatea confesională greco-catolică română în fața politicii de uniformizare dezvoltate de Biserica Romano-Catolică, ar fi oare acesta un argument care ar putea revigora dezbaterile privind căreia Episcopia de Oradea Mare a promovat (sau a reprezentat) o tendință latinizantă?

Următorul aspect pe care îl luăm în considerare în cadrul acestei comparații e reprezentat de relația dintre studiile teologice și promovarea în ierarhia ecleziastică. Legătura este evidentă, susținută de procente, în cazul ambelor eparhii studiate, mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Șansele de recrutare în Capitlu ale clericilor creșteau exponențial dacă studiile teologice erau completate de o diplomă de doctorat; este evidentă această tendință în cazul clericilor bobieni de la Blaj, după cum am demonstrat mai sus. Este însă mult mai evidentă această conexiune în cazul clericilor orădeni, având în vedere faptul că, din cei nouă canonici doctori în teologie, cinci au ajuns episcopi ai Bisericii Greco-Catolice Române.⁷⁸

⁷⁶ Ana Victoria Sima, *loc. cit.*, p. 248.

⁷⁷ Chiar dacă nu se încadrează în perioada abordată în cadrul studiului de față, merită menționat inclusiv cazul lui Ioan Radnoti, hirotonit după căsătorie, care a ajuns canonic, ulterior prepozit al Capitlului din Oradea între 1825 și 1842. Iacob Radu, *op. cit.*, pp. 204, 208.

⁷⁸ Celor cinci nume enumerate mai sus, li se adaugă Florian Stan, numit episcop auxiliar la Oradea de către episcopul titular Valeriu Traian Frențiu în 1922.

În continuare, ne oprim asupra observației de mai sus. În primele trei decenii de după înființarea Mitropoliei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș, Capitlul din Oradea a oferit șansa de promovare la rangul de episcop pentru cinci canonici (Alexandru Dobra, Ioan Alexi, Ioan Vancea, Iosif Pop Sălăjeanul și Ioan Szabó); mai mult, canonicul Ioan Vancea a promovat în mai puțin de un deceniu în cel mai înalt oficiu ecleziastic al Bisericii Române Unite – cel de arhiepiscop și mitropolit – după un scurt, dar semnificativ popas în scaunul episcopal de la Gherla. Explicația cea mai pertinentă, de altfel enunțată și în alte titluri din istoriografia Bisericii Române Unite, a fost aceea că modelul orădean era considerat de Sfântul Scaun ca fiind unul mai apropiat de linia oficială, latinizantă, a Romei, în vreme ce arhidieceza era exponenta tradiției orientale. În aceste condiții, acei clerici care au trecut prin exigențele selecției în Capitlul Catedralei din Oradea, prin filtrul autorităților civile, care au primit inclusiv aprobarea Romei, dar au avut și studiile superioare necesare, au avut șansa de a fi luați în considerare și promovați în ierarhia unei provincii mitropolitane aflate în căutarea unor lideri ecleziastici.

Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că datele de care dispunem până acum ne indică o situație interesantă, care merită a fi investigată ulterior: la începutul secolului XX, pepiniera de episcopi pare a se fi mutat de la Oradea la Blaj. Această tendință poate fi pusă în legătură inclusiv cu studiile teologice de nivel postuniversitar, dar, pentru acuratețea datelor, trebuie să luăm în considerare și situația canonicilor din celelalte două eparhii ale Bisericii Române Unite: Gherla și Lugoj. De asemenea, trebuie să cuantificăm și alte aspecte conexe, cum ar fi sistemul de relații, implicarea politicului, directivele Romei, toate esențiale în orice numire ecleziastică.

În final, revenim asupra unui oficiu de canonic insuficient abordat, considerăm noi: cel al teologului din Capitlul blăjean. După cum remarca Nicolae Brânzeu, cu excepția Blajului, niciunul dintre Capitlurile din Biserica Română Unită de la acea dată nu dispunea de un canonic teolog, deși rolul acestuia era unul însemnat și prezența sa în instituția capitulară era prescrisă de Conciliul Tridentin.⁷⁹ În actul de înființare a Capitlului blăjean, Ioan Bob s-a îngrijit să fie inclusă prevederea ca numirea acestuia să reprezinte apanajul ierarhului de la Blaj. În aceste condiții, toate celelalte documente care au normat evoluția Capitlului Catedralei din Blaj au reconfirmat această prevedere. De acest privilegiu s-a prevalat din plin mitropolitul Victor Mihályi de Apșa, în anul 1896. În acel an s-a inițiat de către mitropolitul nou-instalat completarea scaunelor vacante în Capitlul mitropolitan⁸⁰; ministrul de Culte a respins însă cele două nume înaintate de către mitropolit (vicarul Făgărașului, Vasile Rațiu, pentru oficiul de canonic cancelar, și secretarul mitropolitan Augustin Bunea, pentru cel de teolog). În aceste condiții, la sfatul lui Bunea, mitropolitul s-a folosit de dreptul instituit de episcopul Bob în alegerea canonicului teolog⁸¹; în ceea ce privește numirea lui Vasile Rațiu în Capitlu, acesta a fost respins fără echivoc de către Ministerul de Culte de la Budapesta, situație fără precedent, se pare, în instituirile ecleziastice din Capitlul blăjean. Situația descrisă ilustrează

⁷⁹ N. Brânzeu, *loc. cit.*, pp. 548-549.

⁸⁰ Vezi mai multe detalii în Diana Covaci, *Completarea scaunelor vacante din Capitlul mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș*, în Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Ion Munteanu, Ion Pârveu, Timisoara (editori), *Biserica și comunitate în Transilvania și Banat*, 2007, I, pp. 71-80.

⁸¹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1063/1896, ff. 7-8.

amestecul tot mai pregnant al autorităților civile în instituirile ecleziastice, precum și dorința de a controla accesul în aceste oficii a unor persoane dezirabile. Acest episod ne atrage atenția asupra faptului că, cel puțin în privința accesului în rândul canonicilor bobieni, arhiepiscopul de la Blaj a păstrat decizia finală. Merită menționat astfel faptul că din cei șase canonici teologi aleși în perioada mitropolitului Victor Mihályi, cinci aveau diplome doctorale și toți șase serviseră mai puțin de 20 de ani în alte oficii bisericești înainte de a se alătura Capitlului mitropolitan⁸², fiind astfel evidentă linia de promovare susținută de către arhiepiscopul de la Blaj.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Prin studiul de față am încercat să punem în oglindă două versiuni ale aceleiași instituții ecleziastice care a jucat un rol important în conducerea Bisericii Române Unite: Capitlul Catedral. Capitlul orădean și cel blăjean au fost primele din Biserica Greco-Catolică Română, reprezentând două modele de urmat pentru instituțiile surori constituite după înființarea Mitropoliei Române Unite și crearea a două noi dieceze: Gherla și Lugoj. Totodată, în istoriografie, diecezele de Făgăraș și Oradea au fost considerate reprezentative pentru modelele de organizare ecleziastică de tip oriental și latin; cu toate acestea, în analiza noastră am demonstrat că există multe aspecte insuficient explorate, multe teorii care trebuie nuanțate, ceea ce ne indică faptul că atare etichetări trebuie folosite cu precauție în viitor. Un aspect interesant pe care ne propunem să-l urmărim în cercetări viitoare este reprezentat de modelul ales de cele două eparhii înființate în 1853. Întrebarea dacă au ales Capitlurile Gherlei și Lugojului o formulă consacrată sau o direcție proprie de evoluție își așteaptă răspunsul, care ne-ar putea oferi la rândul său surprize.

Studiul nostru a pus în evidență două fețe ale aceleiași instituții, obținând informații interesante legate de modalitățile de selecție a personalului; studiul prosopografic demonstrează fără echivoc importanța studiilor teologice superioare și legătura existentă între acestea și o promovare rapidă în instituțiile ecleziastice. Celibatul era esențial, chiar dacă nu obligatoriu pentru toți cei ajunși canonici, dar în lumea blăjeană condiționa accesul în clubul select al canonicilor bobieni, locul de unde se alegeau mulți dintre ierarhii Bisericii Române Unite. Totodată, mecanismele de recrutare și promovare demonstrează influența unor factori considerați de factură secundară, dar al căror impact poate să fie uneori determinant, cum au fost existența unei sfere de relații puternice în societate, lipsa unor conexiuni evidente cu mișcarea națională românească sau o conjunctură favorabilă promovării. Toate acestea trebuie cuantificate la rândul lor, pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra procesului formării elitei ecleziastice.

⁸² Pentru mai multe detalii, vezi și D. Covaci, *Aspecte din activitatea Capitlului mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș în vremea mitropolitului Victor Mihályi de Apșa*, în Alexandru Buzalic, Ionuț Mihai Popescu (editori), *230 de ani de la înființarea Eparhiei Române Unite de Oradea-Mare – Trecut, prezent și viitor, Oradea, 9-11 mai 2007*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 331-349.